

DOCKSKÅPET

— en värld i miniatyr —

Genom konsten och senare fotografiet har vi lärt oss mycket om hur folk levde förr, hur deras bostäder såg ut, hur de var klädda, vilka redskap de använde. Få tänker på att det finns ett bättre, tredimensionellt sätt att förvärva denna kunskap — genom att studera dockskåp och dockhus.

AV PETER PLUNTKY. FOTO ÅKE CYRUS OCH NILS BÖRGE.

Samtliga avbildade föremål tillhör P. Pluntky, Stockholms Leksaksmuseum.

Första gången vi på riktigt hör talas om dockskåp är 1558 då hertig Albrecht V av Bayern förärrar sin dotter ett. Tyvärr finns det inte längre bevarat, men vi vet ganska väl hur det

såg ut invändigt med hjälp av bevarade inventarielistor från hertigens slott.

Ett annat välkänt skåp som inte heller finns kvar idag är det som Anna Köferlin i Nürnberg lät förfärdiga 1631. Av samtida bilder vet vi att det var ett ståttigt hus i fyra våningar och att det innehöll 100-tals föremål. Köferlin lät ställa ut skåpet offentligt och använde det i undervisningssyfte för barn.

Dockskåp från 1600-talet är

idag utomordentligt sällsynta och förekommer praktiskt taget aldrig i den öppna marknaden. Däremot finns flera bevarade i offentliga samlingar. Germanische Museum i München och Bethnal-Green Museum i London har flera utställda.

Av svenska tidiga dockskåp har Nordiska Museet i Stockholm ett tidigt karolinskt, tyvärr utan möbler. Däremot är deras vackra rokokoskåp från mitten av 1700-talet fullt möb-

Forts.

Interiör från dockskåp från 1909. I nedre salongen hålls ett kafferep. Yngste sonen lyssnar på trattgrammofon medan pappa ami-

ralen försöker göra sig hörd i sitt samtal med äldste sonen, som gör sin värnplikt i Kgl. Flottan.

Dockskåpsminiatyrer 1860—1910.

Forts.

lerat. Det skänktes i början av 1900-talet och har tillhört syst-rarna Gartz i Stockholm.

För de besuttna

Som de flesta äldre leksaker var dockskåpen endast förbe-hållna de besuttna samhälls-klasserna. De var alltid hand-gjorda och många gånger mi-niatyrer av familjens residens. Ofta var de inte ens avsedda att lekas med, utan var skåde-stycken för de vuxna. Det är först i och med den industri-ella revolutionen i mitten av 1800-talet som dockskåp och dockskåpstillsbehör blir vanli-gare.

För att vara korrekt bör man skilja på dockskåp och dock-hus. De förra var ofta omänd-rade vitrin- eller klädskåp, me-dan de senare, husen, kunde antaga de mest skiftande arki-tektoniska former.

Det som idag fascinerar oss, och då inte bara flickorna, är alla de tusentals föremålen som hörde till dessa dockskåp. Man upphör aldrig att förvånas över det rikhaltiga materialet. Jag brukar ibland uppmana mina vänner att nämna ett föremål

på måfå som används i vårt dagliga liv och som inte skulle ha sin motsvarighet i dock-skåpsvärlden. Det är inte ofta någon lyckas.

Så levde man förr!

De gamla dockhusen fyller idag en utomordentligt viktig upp-gift då det gäller att sätta sig in i hur folk levde förr, hur möbler och redskap såg ut och hur folk var klädda. Eftersom de autentiska miljöerna sedan länge är borta är dockhusen ofta vår enda möjlighet att återskapa dem. Bland de 17 dockskåp jag under åren lyc-kats förvärva och som jag hop-pas att kunna visa i det blivan-de leksaksmuseet i Stockholm har jag försökt att dokumen-tera de olika stilepokerna un-der 1800- och 1900-talen.

Det går alldeles utmärkt att ge prov på såväl biedermeier, empire, nyrenässans, jugend som funktionalism i detta lilla format. Alla stilperioderna finns representerade både med möbler och tillbehör. De före-mål man framför allt finner i skåpen är alla de otaliga små-sakerna utförda i tenn eller mässing. De är oftast av tysk

tillverkning. Tennföremålen tillverkades av samma officiner som gjorde tennsoldater. Mäs-singsföremålen är ofta pressa-de och därefter brännförgyllda.

Från 1870-talet fram till vårt sekel flödar fantasin och de små serviserna, ljusstakarna, piedestalerna, fågelburarna, lamporna erövrar världen. Uppfinningsrikedomen är enorm. Det tillverkades inte 10 olika takfotogenlampor utan 100-tals, detsamma gäller det övriga sortimentet. T.ex. lam-por finns i alla utföranden från enkla anspråklösa attrapper till små mästerverk försedda med 4 lågor var och en med egen kupa, lampglas, reglerbar veke och behållare för riktig foto-gen!

Mästerliga möbler

Möblerna utgör ett alldeles eget kapitel. De är oftast tillverka-de i trä liksom deras riktiga förebilder, men de kunde också vara gjorda i tenn, elfenben, silver, papper eller porslin.

Ett välkänt dockmöblemang som de flesta intresserade nå-gon gång har träffat på är de s.k. Duncan Phyfe möblerna, uppkallade efter en engelsk ar-

kitekt. De är utförda i tunt, ursågat trä, brun- eller svart-betsade och försedda med på-tryckt dekor i guld. Stolsryggar och sitsar är klädda i äkta si-dentyger. Bord, speglar och skåp har ofta en skiva i mar-morliknande (alabaster) mate-rial. Dessa möbler blev myc-et populära och tillverkades nästan under ett halvt sekel. Enbart denna enda möbeltyp förekommer i 100-tals olika ut-föranden och i minst tre olika storlekar.

Många som talar om dock-skåp och möbler brukar nämna skalor som 1/10, 1/12 el. 1/24. Det är inte riktigt adekvat ef-tersom gränserna oftast är myc-et flytande, men om man vill kan man ev. urskilja dessa tre huvudstorlekar.

Var mans egendom

I och med att vi närmar oss vårt århundrade blir dockskå-pen ofta var mans (kvinns) egendom. Även det fattigaste barn får möjlighet att placera en och annan möbel i en på kant ställd sockerlåda. Ute i bygderna tillverkar bonden själv sitt skåp till husets dött-

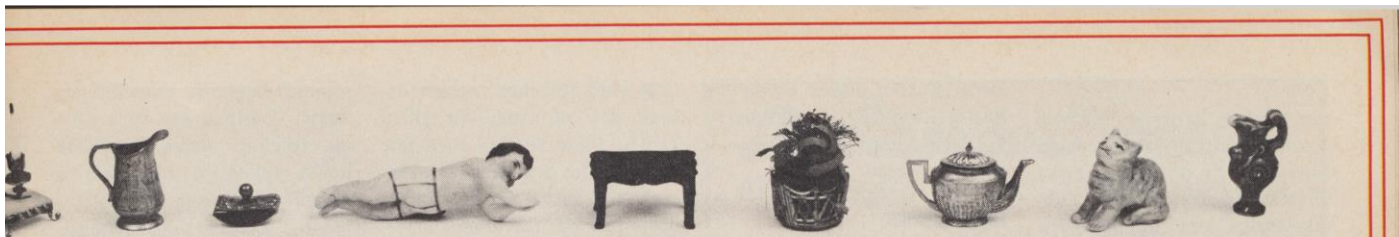
Forts.

Interiör från dockskåp tillverkat ca 1900 med möblemang i jugend och fotogenlampor.

Barnstol, radio, statyetter, piano, allt som fanns i verkligheten återfanns i dockskåpet. Interiör från dockskåpet från 1909.

Dockhus från 1909 tillverkat i Stockholm. Huset är i fyra våningar och har en riktigt fungerande elektrisk hiss. Trappuppgångarna är i jugendstil. Huset är byggt i tidens anda och saknar inga moderna bekvämligheter. Höjd 196 cm. Bredd 80 cm.

Dockskåp av omändrat klädkåp ca 1900. Möbler och tillbehör är här i den större skalan. Höjd 193 cm. Bredd 60 cm.

Forts.

rar. Stadens barn får hålla till godo med de fabrikstillverkade föremålen. En av de få svenska tillverkarna var Gemla Leksaksfabrik som gjorde både möbler och skåp.

Vill man studera jugendstilen eller ställa i ordning ett jugendskåp så har man en aldrig sinande källa att ösa ur. Tidens nya uppfinningar blir snabbt översatta till dockskåpsformatet. Det fattas varken trattgrammofon, symaskin, telefon eller dammsugare. Ett av de få föremål jag aldrig sett i det lilla formatet är fonografen (kanske någon läsare vet bättre?)

Till gruppen dockskåp bör vi också räkna de små handelsbodarna, julkrubborna och skolrumsinteriörerna. I den lilla affären saknas intet. I långa rader står sockertopparna, silltunnorna och de pyttesmå vinflaskorna. På disken ligger cigarrlådorna och karamellskå-

larna. Bakom disken tronar en hurtig försäljerska i vitt porslin som väger upp varor på den lilla vågen.

Innevånarna

I och med detta är vi inne på de olika husens innevånare. De äldsta dockskåpsdockorna var gjorda i trä eller papierschén. Från mitten av 1800-talet fram till ca 1915 är de flesta utförda i biskviporslin. Dockorna är i allmänhet mellan 10—14 cm höga. Ofta levererades de fullt påklädda i tidens mode. Man blir förbluffad över med vilken skicklighet dessa kläder är sydda.

Ett riktigt dockhus skulle naturligtvis ha både husbonde, husfru, husa, jungfru och massor av barn.

En annan viktig detalj som inte fick försummas var dockor d.v.s. dockor till dockorna. De minsta kunde vara 1 cm långa!

Idag är samlandet av dock-

skåp med tillbehör mycket utbrett och då fram för allt i U.S.A. Flera företag tillverkar både möbler och dockor i gammal stil. Ett rikligt utbud är det också på litteratur som talar om hur man själv förfärdigar sitt hus med innehåll.

När det gäller dessa stilimitationer kan en varning vara på plats. Många kan vara svåra att skilja från autentiska, speciellt gäller detta tennföremålen.

Gammalt finns

Trots alla nytillverkningar finns det fortfarande många äldre föremål att köpa för den som t.ex. vill bygga upp ett dockskåp i sekelskiftesstil. Flickorna har i allmänhet varit betydligt snällare mot sina leksaker än pojkarna och mycket är bevarat.

De flesta nytillverkade dockskåp och hus borde kanske inte räknas till leksaksvärlden om de inte är sålda som leksaker, utan de är snarast mer eller

mindre välgjorda modeller för vuxna. Därmed kan man säga att cirkeln är sluten. De äldsta husen fyllde ju ofta samma uppgift.

Allra sist! Många klandrar idag våra moderna dockhus med swimmingpool, bastu och garage. De menar (ofta med all rätt) att detta frammanar barnens pryl- och statustänkande.

Som tröst vill jag säga att maken till det "prylaseri" som härjade i våra äldre dockskåp kommer vi nog aldrig att uppleva!

Att läsa mera

Jacobs-Fauerholt: Dolls and Dollshouses. 1967

Gröber-Metzger: Kinderspielzeug. 1965

Marion O'Brian: The collector's guide to Dollhouses and Doll miniatures.

En samling porslinsdockor, de flesta av tysk tillverkning 1880—1900.